

כשלים ולקחים

מבצע "סוזאנה", שנודע לימים כ"עסק הביש", החזיר ללב השיח הציבורי הישראלי את השאלה "מי נתן את ההוראה?". לרגל ציון 60 שנה למבצע ראוי לבחון את עיקרי הכשלים והלקחים שאפשר וצריך להפיק מן האירוע

נחם אילן | פרופ', סא"ל (מיל') שירת ביחידה 8200, חוקר את ההיסטוריה האינטלקטואלית של יהודי ספרד והמזרח בימי הביניים ובעת החדשה, עומד בראש בית הספר ללימודי היהדות בקמפוס ירושלים של הקריה האקדמית אונו ומכהן כראש הקרן להנצחת קדושי קהיר

ביולי 2014 מלאו 60 שנה למבצע "סוזאנה", שנודע למנוע את יציאת הבריטים ממצרים כתנאי מקדים להצטרפותה ל"ברית בגדאד". הברית הצבאית והמדינית כללה את בריטניה, עיראק, טורקיה, פקיסטן ואיראן, והתקיימה בשנים 1955-1979. הכוח שהוציא לפועל את המבצע כלל צעירים יהודים ציונים מאלכסנדריה, שהופעלו בידי אברי אלעד, קצין ביחידה 131. הלה שיתף פעולה עם המודיעין המצרי, והסגיר לידיו את חברי החוליות באלכסנדריה ובקהיר, וכן לוחם מודיעין מעולה שפעל באותה עת במצרים, סא"ל מאיר (מקס) בינט.

משכשל המבצע הדהדה בציבוריות הישראלית השאלה "מי נתן את ההוראה?", ונותרה בלב השיח עד מלחמת ששת הימים ב-1967. בעקבות הכישלון הודחו ראש אמ"ן, אל"ם בנימין גיבלי, ושר הביטחון פנחס לבון. במהלך השנים הבאות הביא העניין - שכונה בתקשורת "הפרשה" ו"עסק הביש" - לנפילת ממשלות בישראל ולסיום כהונתו של דוד בן גוריון כראש ממשלה. עד היום אין תשובה מוסמכת ורשמית לשאלה זו, אף כי מכלול הנתונים מלמד כי את ההוראה להפעלת החוליה האלקסנדרינית נתן ראש אמ"ן גיבלי בגיבוי הרמטכ"ל משה דיין.

ב-21 בדצמבר 2014 מלאו 60 שנה להתאבדותו של מאיר בינט בכלא המצרי. ב-31 בינואר 2015 מלאו 60 שנה להעלאתם לגרדום של סא"ל שמואל עוז ושל סא"ל ד"ר משה מרזוק. מועדים אלה הם עת מתאימה לבחינה מחודשת של עיקרי הכשלים והלקחים שראוי להפיק מן האירוע. יש להם משמעות גם עתה וגם להבא.

הכשלים העיקריים

1. החלטה בעלת משמעות מדינית אסטרטגית

1. מובהקת התקבלה בידי קצינים בכירים, בלא לשתף את שר הביטחון ואולי גם את ראש הממשלה.
2. עיקרון בסיסי בעבודת המודיעין ועיקרון חיוני בפעילות חשאית לא נשמר - מידור. חברי שתי החוליות הכירו אלה את אלה, ומקצתם גם את בינט.
3. חלק מחברי החוליות הגיעו ארצה במהלך 1952-1953 להשתלמות צבאית ומודיעינית, שבפועל לא הכשירה אותם למשימותיהם.
4. אדם בלתי אמין ובעל עבר פלילי, שגורש מצה"ל והורד לדרגת טוראי על עבירה שהיה עמה קלון, נשלח להפעלת החוליה האלקסנדרינית, בלא שנבדק כראוי טרם

סא"ל מאיר (מקס) בינט. נאמנות רעיונית ואחריות אישית

5. לו הצליחה הפעולה בקולנוע "ריז" באלכסנדריה ב-23 ביולי 1954, שבה מטען תבערה התלקח בטרם עת בכיסו של אחד מחברי החוליה, הייתה מביאה לפגיעה בחפים מפשע.
6. ממשלת ישראל וצה"ל התכחשו לחברי החוליות. ראש אמ"ן והרמטכ"ל עסקו בהתנערות מאחריות, בזיוף מסמכים ובהדחת עדים לשקר.
7. הפעלת יהודים תושבי מצרים בפעולות חבלה בארצם הביאה להחמרת יחס השלטון כלפיהם, וכן לפגיעה ישירה במאות משפחות בעקבות לכידת חברי החוליות. הפעולה סיכנה את כל יהדות מצרים והאיצה את ההחלטה לגרש רבים אחרי מבצע "קדש" (1956).
8. לאחר מבצע "קדש" הוחמזה הזדמנות להחליף את האסירים תמורת כ-5,000 שביים, בהם קצינים בכירים ובראשם הגנרל דג'וי, מושל רצועת עזה בעת המבצע, שישב בראש בית הדין שדן את האסירים. שחרור האסירים אפילו לא נדון בין ישראל למצרים רק משום שמשה דיין לא ביקש זאת.
9. יד מכוונת מנעה חקירה יסודית של הטעויות, הכשלים והמחדלים שהובילו למבצע, שנתגלו במהלכו ושהתרחשו בעקבות כישלוננו. המניע היה שיקולים אישיים, זרים ופסולים.
10. עם שחרור האסירים והגעתם לארץ לא נערך עימות בינם לבין מפעילם אברי אלעד כדי להבהיר נושאים עלומים.
11. ארונותיהם של מרזוק ושל עוז הגיעו ארצה למרות היעדר הטיפול של ממשלות ישראל בנושא. מה שהביא למהלך היה יוזמה מצד ד"ר יוסף מרזוק, אחיו הצעיר של משה, שפנה ב-1977 במכתב אישי אל נשיא מצרים אנור סאדאת. לסאדאת היה נוח להציג את הסכמתו להעלאת הארונות כמחווה הומניטרית, בשל השיחות החשאיות שקיים אז עם ישראל.

הלקחים העיקריים

1. הדרג המדיני הוא המאשר מבצעים בעלי משמעות מדינית.
2. המידור הוא תנאי חיוני בעבודת המודיעין ובפעילות חשאית.
3. חייבת להיות הלימה בין משימה להכשרה. פרח טיס שלמד להטיס פייפר

היה או לא היה

המרגל העבריין: מיתוס ושברו, מבט מל"ם, גיליון 70

מישל בינט-דגן | בתו של מאיר מקס בינט

אתיחס לחלק בכתבה שנת הכותרת שלו היא "בין 'עסק הביש' והאסיר-איקס", שבו יש תזכורת לפשעים, משפט וחקירה של האדם השלישי - הוא פאול פרנק, הוא אברהם זיידנברג, אברי אלעד או רוברט, כפי שהציג את עצמו בפני חברי שני התאים.

בכתבה כותב קובי "הוא (אברי אלעד) המשיך להכחיש עד יומו האחרון כי הסגיר את אנשיו (חברי הרשת) למצרים..." כאן מגיעה השאלה שלי: מה עם מאיר מקס בינט, איש מודיעין ישראלי ("לוחם סתר") שפעל באותה תקופה במצרים בשליחות נפרדת? שהרי אחרת, איך ידעו המצרים לחקור את חברי הרשת אודותיו? לא ידוע לי שחקרו את מעורבותו של האדם השלישי בחשיפתו של אבי, התעלמות? נוחות? טאטוא? שמור לי ואשמור לך?

מתוך הערך על אברי אלעד בוויקיפדיה: "עם כישלון הפעולה נטש אלעד את אנשיו ועזב את מצרים, אך לא מיד, אלא ימים לאחר שחברי הרשת נעצרו. הוא עשה זאת בניחותא, כשהוא מוכר את מכוניתו ומפליג ממצרים בספינה לאירופה. בישראל התחוללה סערה מדינית ופוליטית... תוך כדי מאבק אישי וציבורי זה, נוצר מצב שבו אלעד נהנה מחסינות, למרות האופן החשוד שבו דווקא הוא, מפעיל הרשת, לא נעצר, ואף הצליח לצאת ממצרים בשלווה ובביטחון. אלעד הורחק לאירופה, קרוב לוודאי כדי לשמור על שתיקתו. באירופה המשיך בשליחותו בשירות אמ"ן תחת שם הכיסוי פאול פרנק, למרות הסיכוי שיהיה מבוקש על ידי המצרים בשם זה..."

עוד שתי הערות:

1. התאים הוקמו על ידי יחידה 131 ולא 188 (לא יודעת לגבי יחידה 188 בהקשר או בכלל).
2. 'יפה שקובי הזכיר גם את פעולת החבלה הראשונה שהתבצעה ב-2.7.1954 בסניף הדואר באלכסנדריה (משה דיין, הרמטכ"ל, היה עדיין בארץ), כיוון שבסרט 'עסק הביש' של יוסי גודארד יש תזכורת רק לשני התאריכים האחרים.

שילוב אנשים במשימות יומינט מחייב מיון ואבחון מקדימים דווקא משום מורכבות המשימה ותפקוד בתנאים שבהם השקר הוא חלק מן המשימה. בפועל, גם לאחר שכלול תהליכי המיון וההכשרה, לא מובטחת הצלחה מלאה בבחירת בעלי תפקידים ראויים.

אנור סאדאת. הציג את הסכמתו להעלאת הארונות של מרזוק ועזר כמחווה הומניטרית

עזר. אלמלא פנה לנשיא סאדאת ב-1977 לא היה אחיו זוכה לקבורה בארץ. משביקר במצרים בראשית שנות ה-80, גילה כי על אדמת בית הקברות שבו היה קבור משה במשך 22 שנה ניצב שיון.

ניגוד בין נאמנות הפעילים לבין הכשל בהנהגה

הרוב המכריע של הלקחים הם בעלי משמעות כללית. חלקם הוטמנו ויושמו, ובכך יש ממד של כבוד לנופלים ולחבריהם האסירים. חלקם יושמו באופן חלקי או מוזמן, והתוצאות המבצעיות, המקצועיות והציבוריות היו בהתאם. פרשת "מבצע סוזאנה" שהיה ל"עסק הביש" בולטת בחריפותה ובעוצמתה בשל הניגוד הקוטבי בין הנאמנות הרעיונית והאחריות האישית של הצעירים הציוניים, חברי שתי החוליות במצרים ושל בינט, לבין הרשלנות, הרפיסות המוסרית והכשל המנהיגותי של מלמדת עד כמה חשובים נהלים בארץ. פרשה זו מלמדת על מנגנוני למידה אישית סדורים; מה החיוניות של מנגנוני למידה אישית וארגונית; הנחיצות הקריטית באיזון בין ארגונים שונים ובין ערכים שונים; ועד כמה מכריע האדם היחיד עם תעצומות נפש, לטוב ולמוטב, במצבי מצוקה.

4. לא יוכל להטיס F15.
4. שילוב אנשים במשימות יומינט מחייב מיון ואבחון מקדימים דווקא משום מורכבות המשימה ותפקוד בתנאים שבהם השקר הוא חלק מן המשימה. בפועל, גם לאחר שכלול תהליכי המיון וההכשרה, לא מובטחת הצלחה מלאה בבחירת בעלי תפקידים ראויים. ראו פרשיות אוסטרובסקי, יהודה גיל ובן זיגיר.
5. על כל חייל, שוטר, לוחם ובעל תפקיד אחר בארגונים היררכיים למלא פקודות והנחיות רק לאחר שהבין אותן לאשורן - מבחינת תכליתן, מבחינת השיטה ומבחינת התוצאות ההכרחיות והאפשריות שלהן. בלא התייחסות ביקורתית לפקודות, עלול הקבצ'צ' למצוא עצמו שותף למעשה נואל ולעתים גם פלילי.
6. אין להפעיל יהודים בארצות מושבם. לקח זה הופק ויושם כבר מסמוך למבצע. החריגה הידועה ממנו היא יונתן פולארד, והיא מלמדת עד כמה אסור לסייג את הלקח הזה.
7. חלק ממשומותיה של יחידה 131 היו לא צבאיות בעליל, ובאמת כעבור זמן לא רב היא הועברה ל"מוסד".
8. להכרזה כי "מדינת ישראל תעשה כל מאמץ..." יש השפעה מכרעת על מורל הלוחמים ועל נכונותם לקרב. בפועל, לא כך נהגו ממשלות ישראל ושלוחיהן עם גיבורי מבצע "סוזאנה" וקרבותיו.
9. טעויות וכשלים הם משאב יקר ללמידה ולהתפתחות. על כן חיוני לתחקרם ולהפעיל מנגנון מסודר של הפקת הלקחים ושל הטמעתם. כל אלה לא פעלו בעת מבצע "סוזאנה" וגם לא בעקבותיו. כך, למשל, מחליפו של בנימין גיבלי בראשות אמ"ן, האלוף יהושפט הרכבי, החליט שלא לחקור את שאירע כדי שהמהלך לא ייתפס כחותר לגופו של אדם. זו החלטה סבירה ולגיטימית של מנהל, אולם מחיריה כבדים.
10. במהלך ניתוח אירוע, תקלה או כשל, יש לברר לא רק מה אירע או לא אירע, אלא גם את השתלשלות האירועים ומה גרם להם (הסיבות והמניעים). כך יגדל הסיכוי להפיק לקח משמעותי ולמנוע את הישנות הטעות.
11. יש עניינים שבהם נדרשים ממסדים שונים לטפל, כמו ועד הבית, המנהל, העירייה והממשלה. אין לוותר בקלות לגופים הללו במילוי חובותיהם. אבל, משהתברר שלא מימשו את אחריותם, לעתים המוצא האפקטיבי היחיד הוא נטילת העניין כמשימה אישית, ממש כפי שנהג ד"ר יוסף מרזוק לגבי העלאת הארונות של אחיו ושל